

Nové Sans Souci v Iliašovciach

Zabudnutá krajina

Katarína Kristiánová

Pozerajúc sa na súčasnú krajinu vnímame predovšetkým to, čo je tu a teraz. Hoci aj vrátane viditeľných, hmotných ruín minulosti. Hovorí o histórii krajiny a pridávajú nášmu vnímaniu rozmer času, obohacujú ho o filozofickú rovinnu pomínutelnosti.

Niektoré skutočnosti v pamäti krajiny však nevidieť alebo nie sú čitateľné na prvý pohľad. Takouto krajinou je aj zabudnutá krajina francúzskej barokovo-rokokovej záhrady v Iliašovciach na Spiši. **Obr. 1**

História Iliašovcov a Čákiovci

Obec Iliašovce¹ sa nachádza v severozápadnej časti Hornádskej kotliny v doline Iliašovského potoka, neďaleko Spišskej Novej Vsi a Levoče. Obec bola sluhobníckou osadou Spišského hradu a jej najstaršie zachované meno *Villa Ursi* svedčí o tom, že jej obyvatelia pomáhali panovníkom a ich sprievodu pri poľovačkách na medvede. Po tatárskom vpáde dovedol sem komes Eliáš nemeckých kolonistov, ktorí obec dosídlili. V 14. storočí patrila do Spoločenstva spišských Sasov, bola bohatým mestečkom, ktoré si kúpou zväčšilo svoj chotár. V roku 1465 sa stala majetkom spišského hradného panstva.²

V roku 1636 Štefan Čáki (Csáky István 1603 – 1662) získava Spišský hrad a spolu s ním 123 usadlostí, medzi nimi aj Iliašovce a Hodkovce.³ V Hodkovciach si sám začal stavať sídlo, ktoré nazýval *castellum subarcense*, kaštieľ v podhradí⁴, iliašovské panstvo prevzala jeho tretia manželka Kristína Mindsenty (Mindszenti Krisztína) od Lórinca Feketeho. Zdedil ho ich syn gróf Štefan Čáki (Csáky István 1635 – 1699) a po ňom jeho syn gróf Tomáš Čáki (Csáky Tamás 1675 – 1705).⁵ Čákiovci, jeden z najvýznamnejších a najrozvetvenejších rodov v Uhorsku, zohrávajú významnú úlohu v dejinách Spiša. Ich vzťah k mimoriadne krásnej a bohatej krajine Spiša dokumentuje aj to, že titul spišského župana používali pred všetkými aj oveľa vyššími titulmi.⁶ V okolí Spišského hradu si príslušníci rodu postavili rad honosných sídiel, kaštieľov obklopených parkmi, napríklad v Hodkovciach, Bijacovciach, Spišskom

Hrhove i rad menších kúrií, napríklad v Bystranoch, Richnave, Kluknave a v Smižanoch.

Iliašovce si za svoje sídlo zvolil gróf Štefan Čáki (Csáky István 1741 – 1810).⁷ V rokoch 1759 až 1761 navštevoval viedenské Theresianum, kde sa počas štúdia naučil vynikajúco po francúzsky.⁸ Tu sa zoznámil aj s Michalom Stáraitom (Sztáray Mihály 1749 – 1798), Lajošom Erdődym (Erdődy Lajos) a s Júliou Erdődý (Erdődy Júlia 1747 – 1809), ktorú si ako sedemnášročnú v roku 1764 berie za manželku.⁹ V Iliašovciach začínajú v roku 1765 budovať svoje sídlo s pompéznu originálnou záhradou – zábavným parkom, ktoré nazýv Sans Souci – miesto bez starostí.

Nové Sans Souci

Gróf a jeho žena Júlia Erdődý boli obidvaja veľmi vzdelaní a zdieľali spoločnú záľubu a záujem o francúzsku literatúru a umenie.¹⁰ Ich bohatá knižná kolekcia¹¹ obsahovala vydania francúzskych kníh 18. storočia. Od filozofických diel až po diela francúzskej literatúry, ktoré by sme mohli označiť ako pikantné.¹² Aj prostredníctvom tejto literatúry si možno predstaviť celkového ducha doby osvietenstva i liberalizmu, ktoré formovali cieľ obidvoch manželov prostredníctvom Sans Souci v Iliašovciach „vzkriesiť idylickú zlatú dobu básnikov a vytvoriť útulok pre filozofiu, krásne umenie, pokoj a slobodu“¹³.

Obdivovanie francúzskej kultúry i tvorby šľachtických sídiel, letohrádkov a záhrad v štýle francúzskych záhrad bolo v tom čase veľmi módné. A to nielen medzi uhorskou šľachtou, ktorá sa inšpirovala zahraničnými vzormi. Aj pruský panovník Fridrich II. si postavil v roku 1744 letohrádko a barokovo-rokokové záhrady Sans Souci v Potsdame. Ďalším zdrojom inšpirácie pre Štefana Čákiho a jeho ženu Júliu mohla byť aj slávna baroková záhrada jej otca Jána Erdődýho v Bratislave, ktorú jeho súčasníci, napríklad Rotenstein¹⁴, prirovnávali k letohrádku Sans Souci v Potsdame. Podobne ako záhrady v Potsdame, bola situovaná vo svahu a rovnako aj jej súčasťou bol i vinohrad.¹⁵

1 | Krajina Nového Sans Souci v súčasnosti
Foto Katarína Kristiánová

O tom, ako vyzeralo iliašovské Sans Souci v čase najväčšej slávy sa dozvedáme predovšetkým z literárnych prameňov. Na počesť jeho postavenia v roku 1776 napísal gróf Michal Stárai krátku oslavnú prózu vo francúzštine, ktorá sa však nezachovala. Nazval ho Novým Sans Souci. Do maďarčiny ju preložil sám Štefan Čáki a do latinčiny Tomáš Antal Sirmai (Szirmay Tamás Antal).¹⁶ Z roku 1777 pochádza preklad do nemčiny autora s iniciálami F. B. von C.¹⁷ Ďalším zdrojom je latinské dielo Jána Demka¹⁸ a veršované 113-strofové dielo Lajoša Erdődya (Diószeghy Erdődy Lajos) v maďarčine¹⁹. V roku 1790 preložil nemeckú verziu Imre Vitéz Ivánkai (Ivánky Vitéz Imre).²⁰

Jednotlivé opisy záhrady nie sú rovnaké, akoby autori i prekladatelia zapojili do opisov svoju vlastnú fantáziu a dojmy. Z tejto mozaiky si však možno vytvoriť celkový obraz záhrady.²¹ Záhrada bola záhradou určenou na zábavu, ale aj na odpočinok. V zábavnej časti obsahovala miesto na jazdecké aj loptové hry, kľukatý chodník viedol dolu po svahu k ihrisku s hojdačkami a kolotočom, strieľaním do cieľa a na holuby. V centre hernej plochy bola pyramidálna vyvýšená tribúna, z ktorej bolo možné pozorovať hry a súťaže. Autorov opisov najviac zaujal kolotoč. Ženy sedeli na labutiach, muži na koňoch a točiac sa na kolotoči snažili sa udrieť do srdca visiaceho nad nimi, trafiť vystrekujúcu sa hlavu alebo pomocou šable získať obruč. Prizerajúci sa víťaza odmenili potleskom. Demko opisuje, že tieto hry boli určené pre hostí a priateľov, ale i pre obyvateľov blízkeho okolia, sedliakov. Pre zábavu sedliakov bola postavená aj „palota“, kde mohli jesť, piť a tancovať.²²

Ako vyplýva z opisov, Štefan Čáki rád trávil čas v pokojnej časti záhrady, vo svojej obľúbenej pustovni, kde rád čítal knihy a venoval sa aj fyzickej práci v záhrade. Pustovňa i celé jej zariadenie bolo vyhotovené z dreva. Ako opisuje Demko a vtipne i Erdődy, ešte aj rýľ bol celý z dreva. V pustovni bola uložená aj kniha hostí, kde každý hosť musel napísať niečo o samote.²³

Lokalitu Sans Souci však približujú nielen literárne pramene, ale je známa aj z mapových podkladov. Zachytená je napríklad na mapách z I. a II. vojenského mapovania. Najlepšiu predstavu priestorového usporiadania záhrady poskytuje mapa, pôdorys záhrady z diela Matúša Pajdušáka (Pajdušák Mátyás)²⁴. Zobrazuje celý areál aj s opisom jednotlivých atrakcií. Obr. 2

Podľa tejto kresby vnútornú časť areálu lemuje borovicový les (A), cez ktorý vedú rovné aleje na vrchol kopca a k záhradným kaštieľom, uprostred pravidelnej parkovej úpravy s kvetinovým parterom a s tvarovanými drevinami, ktorá je lemovaná stromoradiím. Budovy slúžili na ubytovanie domáceho panstva (B), hostí (C) i služobníctva (E). Na samotnom vrchole kopca bol postavený tzv. holandský dom (F), ktorý slúžil ako vyhliadka na obdivovanie panorámy Vysokých Tatier. V parku sa nachádzali aj ďalšie atrakcie charakteristické pre záhradnú tvorbu tohto obdobia. Na vzdialenom vrchole, ktorý nazvali Parnasom (U) sa nachádzal francúzsky klasicizujúci Apolónov chrám s desiatimi stĺpmi, so sochou Pegasa a sochami deviatich múz, údolie pri potoku nazvali údolím Dafné (R), kde v chladivom tieni stromov skláňajúcich sa nad potokom stála socha Dafné. Tieto inšpirácie motívmi z gréckej mytológie, veľmi farbisto, využijúc všetky svoje znalosti, opisuje Lajoš Erdődy.²⁵ V potoku plávali pstruhy, bolo na ňom vytvorené jazierko a bol tu postavený aj objekt kúpeľov (S).

Barokovo- rokokové formy pravidelných úprav typicky geometrických foriem v okolí budov a herných priestorov boli v iliašovskom Novom Sans Souci doplnené aj o prvky, ktoré predznamenávajú už prechod k novému slohu prírodnokrajinárskych a sentimentálnych parkov, napríklad pustovňa alebo kľukato nepravidelne vinúca sa cestička. Do kompozície Nového Sans Souci bolo zakomponované aj okolité prírodné prostredie, kopce a údolia, inovatívne spájajúc prvky charakteristické pre francúzske barokovo- rokokové záhrady s prvkami typickými pre anglické prírodnokrajinárske parky, ktoré sa stali charakteristickými

2 | Areál Nového Sans Souci na mape z diela M. Pajdušáka
A – borovicový les, B – kaštieľ, C – hosťovské domy,
D – kaplnka, E – ubytovanie služobníctva, F – holandský dom,
G – jazdiareň, H – hostinec, I – kľukatá cestička k ihriskám,
K – kolotoč, L – súťažné hry, M – hod do cieľa, N – hry na šťastie, O – hry s holubmi, P – hľadisko, Q – pustovňa,
R – údolie Dafné, S – kúpeľ, T – voliéra pre vtáky, U – Parnas,
V – loptové hry Zdroj: Rapaics, 1940

3 | Kaplnka na fotografii zo začiatku 20. storočia
Z archívu občianskeho združenia Sans
Souci – Letohrádok Iľiašovce

4 | Obelisk na fotografii z roku 1955
Zdroj: Magyar szemle http://www.magaryszemle.hu/galeria/uj_folyam_xx_7-8_szam

pre záhradnú tvorbu vo vtedajšom Uhorsku až neskôr – v 19. storočí.

Nové Sans Souci v kontexte doby a jeho zánik

Zánik Nového Sans Souci je opradený romantickými legendami o konci života bez starostí a o konci lásky medzi manželmi. Grófka si vraj príliš osvojila francúzske voľnú mravouku²⁶ a jej nákladný život plný zábavy²⁷ viedol k finančnému úpadku, čo spôsobovalo aj manželské nezhody. Pri jednej zábave pravdepodobne v roku 1803 mal vraj gróf Štefan Čáki hosti a poslal po víno na letohrádku ku grófkke. Ona mu však odmietla víno vydať, preto rozzúrený gróf vydal rozkaz zbúrať a zničiť všetky budovy a objekty letohrádku – túto verziu uvádza Eckhardt.²⁸ Aj podľa Pajdušáka²⁹ dal gróf príkaz zničiť letohrádku, z dôvodu, aby v ňom znemožnil pobyt svojej žene.

Úpadok Sans Souci však bol pravdepodobne dlhodobejším procesom. Manželstvo Štefana Čákiho a Júlie Erdődy zostalo bezdetné. Olga Granasztói uvádza, že archívne materiály, pokiaľ sú dôveryhodné, hovoria o dcére – dievčatku, ktoré na Parnase venčilo girlandami víťazov hier a ktoré v roku 1777 zomrelo.³⁰ Odtedy gróf začal tráviť menej času v Iľiašovciach a v roku 1785 sa presťahoval do novopostaveného striedmeho sídla patriaceho k panstvu Humenné.³¹ Sans Souci využívala počas letných mesiacov len jeho manželka, až kým v roku 1803, uvádzajúc zdravotné dôvody, definitívne neopustila Iľiašovce a odsťahovala sa k svojej rodine do Bratislavy. V roku 1809 zomrela.

Aj starnutí gróf pravdepodobne trpel chorobami, o čom svedčia jeho listy, už od roku 1790 písané roztrásenou rukou. Od roku 1800 zaňho píše listy iní.³² Od roku 1800 rieši závažné finančné problémy a žije v skromných pomeroch. Už od roku 1800 jedná s manželkou o delbe majetku, a definitívne sa s ňou rozchádza v roku 1803, keď je vyhotovený aj inventár ich majetku. Zariadenie zo Sans Souci je predané na dražbe, vystahujú sa aj z humenského kaštieľa. Manželke priznáva životnú rentu.³³ V posledných rokoch života hľadá útechu vo viere. Zomrel v roku 1830 a je pochovaný v Iľiašovskom kostole. Pajdušák o tejto udalosti píše takto: „Dňa 30. mája 1810 Štefan Čáki odobral sa z tohto smrteľného života na večnosť. Odpočíva vo svätyni Iľiašovského kostola. Všade zanechal pamiatky svojej otcovskej starostlivosti, bol mužom pevného ducha a vzorom kresťanskej cnosti, neupadol v moc slabomyselného ducha ani za cisára Jozefa II.“³⁴ Tieto Pajdušákovy slová poukazujú i na to, že ťažké obdobie a zlá finančná situácia rodiny bola spôsobená aj závažnými zmenami v celospoločenskom, politickom a ekonomickom živote. Skončilo sa obdobie vlád Márie Terézie v Rakúsko-Uhorsku, Fridricha II. Veľkého v Prusku, Kataríny Veľkej v Rusku i Ludovíta XVI. a Márie Antoinetty vo

Francúzsku a prišlo obdobie Francúzskej revolúcie, jozefínskych reforiem, neskôr napoleonských vojen. Bezstarostný život vystriedali starosti.

Nové Sans Souci dnes

V súčasnosti na kopci Zámčisko nad Iľiašovcami nájdeme len lesom pokrytý pahorok s enklávami trávnych plôch a terénne reflexie po bývalých stavbách.³⁵ Zachoval sa objekt Kaplnky sv. Štefana, ktorej názov zľudovel a v súčasnosti je známa ako Tisícročná kaplička (obr. 3, 5), zvyšky francúzskeho obelisku (obr. 4) a šachta vyložená kameňmi, pravdepodobne cisterna na vodu. Časť pôvodného areálu sa rozprestiera aj v katastri susedných Harichoviec.

Steinhübel v roku 1990 konštatuje: „Keby sme sa chceli presvedčiť na tvári miesta, čo sa tam menom slávneho letohrádku Fridricha II. vlastne označuje, boli by sme sklamaní. Nič už neostalo po niekdajšej slávnej rokokovej záhrade.“³⁶ Podobne Supuka v roku 2000 uvádza: „Škoda, že sa areál Sans Souci s jeho honosnými budovami a barokovo-rokokovými záhradami nezachoval do dnešných čias. Bol by jedinečným dokumentom veľkolepých krajinárskych úprav a elementov kultúrneho dedičstva našich predkov a historickým fenoménom krajiny pri Spišskej Novej Vsi.“³⁷

Skutočnosť, že z bývalého letohrádku Sans Souci sa zachovalo len málo však neznamená, že jeho stopa v krajine zanikla. Fragmenty architektúry i samotné jednotlivé miesta z Pajdušákovskej mapy sú čitateľné i v súčasnej krajine. Ich historická a krajinárska hodnota aj vo forme výhľadov, priehľadov a scenérií zakladajú potrebu lokality chrániť a hľadať nové spôsoby jej súčasnej prezentácie.

Tisícročná kaplička (obr. 6, 7) sa už od začiatku 20. storočia stala obľúbeným miestom nedeľných výletov obyvateľov okolitých obcí a občanov Spišskej Novej Vsi. Prvý pokus na záchranu kaplnky bol koncom päťdesiatych rokov tesárskym majstrom pánom Jaduščákom z Iľiašoviec. Koncom deväťdesiatych rokov občianske združenie Domov bez starostí si dalo za cieľ obnoviť kaplnku a zachrániť časť histórie pred nepriazňou času a vandalov.³⁸ To sa podarilo len čiastočne. V súčasnosti členovia občianskeho združenia Sans Souci – Letohrádok Iľiašovce, miestni občania a nadšenci, ktorí si uvedomujú hodnotu tohto miesta, akým je napríklad pán Ondrej Frankovič a jeho priateľia, chcú pokračovať v tejto práci. Ich cieľom je záchrana kaplnky a oživenie miesta vytvorením „oázy oddychu a pokoja pre duševné vyžitie občanov okolitých obcí a tiež turistov regiónu Spiš, obnovenie záujmu a úcty k prírode a zaktivizovanie mládeže k záchrane pamiatok po dávnych predkoch“.³⁹ Spišský dejepisný spolok v Levoči v roku 2007 organizoval konferenciu Rod Csáky a Spiš, na ktorej

5 | Kaplnka, známa pod názvom Tisícročná kaplička, v súčasnosti Foto Katarína Kristiánová

odznali aj príspevky venované lokalite Sans Souci v Iľiašovciach.⁴⁰

Hodnoty miesta a jeho turistický potenciál si uvedomuje aj územný plán obce Iľiašovce spracovaný v roku 2007⁴¹. Podľa územného plánu je potrebné „chrániť kultúrno-historické zdroje v oblasti Sans Souci, ktorá by mohla slúžiť ako rekreačno-oddychové zázemie obce i okresného mesta a vhodný stimul na podporu rekreácie a cestovného ruchu v oblasti, pričom súčasný minimálny areál bývalého letohrádku je možné rozšíriť až na pôvodnú veľkosť s obnovou niektorých činností, ktoré v ňom boli realizované. Treba vidieť, že pre mnoho týchto činností neboli pôvodne vybudované žiadne zariadenia, ale len vyčlenené a pomenované plochy. Takýmto prístupom by bolo možné nenáročným spôsobom vybudovať jednoduché oddychové a športové zázemie pre návštevníkov obce, ale aj jej obyvateľov či obyvateľov sídliska Západ v Spišskej Novej Vsi.“

Ďalším navrhovaným opatrením územného plánu je aj: „... zriadenie nenáročných vychádzkových trás na území katastra s pokračovaním mimo neho, ktoré môžu slúžiť pre obyvateľov obce a predovšetkým jej návštevníkov, ale aj žiakov školy a pod. Tieto trasy vedené po existujúcich komunikáciách, poľných cestách a pod. je potrebné v teréne jednoduchým spôsobom zviditeľniť – označiť a spracovať k nim nenáročných tlačených sprievodcov. Mnoho obyvateľov obce, mládež nevnímajúc, nevie o prírodných a historických hodnotách v katastri obce a jej širšom okolí a ich zviditeľnenie môže v obci žiaduco zdržať aj návštevníkov.“⁴²

Územný plán však napríklad, v opise súčasnej krajiny štruktúry a v časti venovanej ochrane prírody a ekostabilizačným opatreniam, neskúma alebo neuvádza súčasný stav vegetácie územia v jej prírodných možných historických súvislostiach, hoci priamo na území bývalého areálu Sans Souci vyčleňuje ekologicky významné segmenty – genofondové lokality flóry, fauny a významné biotopy, napríklad údoлие prítoku Iľiašovského potoka, fragment trávnatého biotopu pri Tisícročnej kaplnke a fragmenty trávnych spoločenstiev na stráni nad prítokom Iľiašovského potoka.⁴³

Areál Sans Souci v súčasnosti nie je vyhláseným chráneným územím v zmysle zákona NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov a nie je chránený ani v zmysle zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu. Z hľadiska územnej ochrany prírody sa v území katastra Iľiašoviec nachádza prírodná rezervácia Čintky, vyhlásená v roku 1988 o výmere 5,11 ha. Okrem nej sa tu nenachádzajú žiadne vyhlásené objekty a územia, lokality alebo chránené dreviny. V súčasnosti má obec Iľiašovce zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok len dva historické objekty – kostol a liehovar.⁴⁴

Snahy o ochranu tohto výnimočného miesta pritom tvoria dnes už „vybrané kapitoly z dejín ochrany prírody na Slovensku v dvadsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia“.⁴⁵ V roku 1927 bol lesný park so zvyškami letohrádku a kaplnky Sans Souci pri obci Iľiašovce pomerne rozsiahlou agendou Štátneho referátu na

6, 7 | Výhľady a priehľady ako hodnota
Foto Katarína Kristiánová

ochranu pamiatok na Slovensku.⁴⁶ Spišský dejepisný spolok, známy aj pod názvom Historický Spolok Spišský, založený v roku 1883, adresuje 21. februára 1927 „Slávnemu referátu na ochranu historických pamiatok na Slovensku“ nasledujúce podanie: „Na území dediny Iľašoviec (ž. XIX. Spiš) nachádzajú sa ruiny povestného letohradu menom Sans – Souci, stavaného r. 1773 zemepánom Štefanom Csákyom. História letohradu napísanú Matúšom Pajduššákom (s. 56 – 63) pripojene zasielame sl. Referátu. Teraz je tam ešte jeden obelisk neporušený a prázdna kaplnka so strechou už veľmi porúchanou. Sans – Souci patrí k pamätným miestam Spiša a výletníkmi a turistami je veľmi navštevované. R. 1926 Iľašovčania odkúpili od Hilária Csákyho les Sans – Souci a premýšľajú pri rúbaní lesa srútiť i kaplnku. Slávny Referát stará sa bedlivo zachrániť všetky historické pamiatky a preto uctive prosíme, nech ráči vziať pod ochranu i tich na Sans – Souci, nech ráči svojou autoritou naloží obci Iľašovciam, aby ich šetrila, strechu na kaplnke už i z piety dala opraviť, veď spustošením robila by svoju minulosť len prázdnejšou a svoj terajší vek len chudobnejším.“⁴⁷

V júli 1927 adresuje Historický Spolok Spišský referátu ďalší list, podpísaný Matúšom Pajduššákom, podpredsedom spolku a Dr. Jozef R Hajnóczym, tajomníkom, v ktorom úrad žiadajú: „V záležitosti opravy kaplnky letohradu na Sans Souci uctive navrhujeme: nech ráči nad uvedenú kaplnku vyhlásiť za historickú pamiatku, aby civilný úrad, okresný úrad v Spišskej Novej vsi, vplyvne poskytnul ochranu proti zámeru občanov chcúcich ju svaliť. Ďalej nech ráči úradne vyskúmať pomery cirkevné a patronátne, aby sa mohol vyzvať bývalý zemepán, rodina totiž Csákych a terajší zemepán, obec Iľašovce, žeby pomerne snášaly výlohy na opravu tejto kaplnky. Ona zaslúži vplyvnú starostlivosť a pečlivosť sl. Referátu, veď je ako romantická pamiatka romantického veku, obľúbeným miestom vzdelaných výletníkov celého okolia. Bola by to škoda a hanba pre nás

keby celkom zahynula pre nedostatok úradnej ochrany a opatery.“⁴⁸

Žiaľ, ani tieto akcie nemali vplyv na realizáciu rekonštrukcie objektov Sans Souci. Po rozpade Československej republiky nové ústredné orgány nemali záujem o túto pamiatku. V súčasnosti aktivity miestnych „osvietených ľudí“ obce Iľašovce, občianskeho združenia Sans Souci a Spišského dejepisného spolku sú nádejou udržania hmatateľnej spomienky na minulosť.⁴⁹

Záver

Krajina v priebehu histórie je svedkom mnohých premien, no stále je to tá istá krajina. Citlivo vnímame jej súčasné zmeny, ale často nevieme veľa o minulosti ani o minulých fyzických prejavoch stôp človeka v krajine, ktorými ju pretváral. Ruiny minulosti tvoria stopu v krajine, pripomínajúcu plynutie času. Ich prostredníctvom si uvedomujeme aj dočasnú súčasnosť súčasných počínov. Nad krajinou sa vznáša pavučina jednotlivých – aj neviditeľných vrstiev prítomnosti človeka. Aj tento druh artefaktov tvorí významné kultúrne dedičstvo, ktoré je potrebné chrániť a prezentovať, aby – povedané slovami Historického Spolku Spišského, „naša minulosť nebola len prázdnejšou a náš terajší vek len chudobnejším“.

Až v priebehu 20. storočia sa do zorného uhla pamiatkovej starostlivosti dostali aj fenomény, ktoré pojem pamiatka typologicky, respektíve časovo, rozšírili o artefakty, ktoré pôvodne neboli cieľom ochrany⁵⁰: kultúrnu krajinu, prírodné dedičstvo, prostredie alebo krajinný obraz a je potrebné učiť sa budovať koncepty zaobchádzania s týmito fenoménmi.

¹ Pôvodne aj 1263 (villa) Ursi, (villa) Sperarum, 1282 Helyaszaza, 1320 Spensdorf, 1354 Illysfalua, 1773 Illassowsze, 1808 Eliássowce, 1920 Iľiašovce, 1927 Iľiašovce, nem. Spensdorf, Selgersdorf, maď. Illésfalua, pozri Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Encyklopedický ústav SAV, VEDA 1977, s. 491.

² Tamže.

³ V roku 1636 zomrel Michal Thurzu, ktorý zanechal závet, v ktorom majetok zanechal Eve Forgáčovej (vnučke Alexia Thurzu a Barbory Zrínskej), mohol však platiť len s povolením kráľa. Štefan Čáki nečakal na rozhodnutie, hrad hneď v roku 1636 obsadil a Kráľovská komora v Bratislave vyslala na Spiš vojsko. Donačnú listinu získal od kráľa Ferdinanda III. až v roku 1639. Pozri MENCLOVÁ, Dobroslava: Spišský hrad. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957, s. 128 – 130.

⁴ Štátny oblastný archív Levoča: Inventár archívu rodu Csáky – Hodkovec, s. 2.

⁵ RAPAICS, Raymund: Magyar Kertek. A kertművészet Magyarországon. A Királyi Magya Egyetemi Nyomda 1940. 304 s.

⁶ Županský úrad zastávali na Spiši až do prvej svetovej vojny.

⁷ Zložitým dedením zdedil aj majetok v Humennom, ktorý po jeho smrti pripadol Andrásyovcom. Iľiašovský zemepán bol spolu so svojimi súrodencami spoluvlastníkom aj Veľkého Slavkova, Mlynca a lesov pod Slavkovským štítom. Bol náruživým poľovníkom, ktorý na podnet Tobiasa Maukscha, veľkoslavkovského evanjelického kazateľa dal postaviť pri „Kyslej vode“ pod Slavkovským štítom najprv lovecký zrub. Neskôr tu vyrástlo viacero objektov, z ktorých vznikla osada Starý Smokovec.

⁸ GRANASZTÓI, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám.

⁹ Tamže.

¹⁰ Aj ich blízky priateľ Michal Stárai, mal blízky vzťah ku francúzskej kultúre a umeniu. Jeho matkou bola Thérèse Desfaigny de la Tournelle z francúzskej šľachtickej rodiny. Michal Stárai bol členom sprievodu dcéry Márie Terézie, Márie Antoinetty, pri jej odchode do Paríža. Pozri GRANASZTÓI, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám.

¹¹ Dnes sa táto knižnica, ktorá sa povodne nachádzala v Humennom, nachádza v knižnici v Arade. Obsahuje 5 160 zväzkov a nachádzajú sa v nej hodnotné kompletne vydania a prvé vydania diel francúzskych liberálov, filozofov, dramatikov i básnikov, ako sú napríklad Gassendi, La Mothe le Vayer, Saint Evremond, Locke, Puffendorf, Voltaire, Rousseau, Diderot, Dorat, La Morlière, Mirabeau a podobne. To, že ide o knižnicu Štefana Čákiho a jeho manželky objavil literárny historik Sándor Eckhart. Pozri ECKHARDT, Sándor: Az aradi közművelődési palota francia könyvei. Arad, 1917, alebo GRANASZTÓI, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám, tiež PARASCHIV, M., Veliciu, O.: Circulation of French books in rural east-central European Aulic: Montesquieu, Rousseau, Voltaire. Erasmus Magazine, no. 13/2002, Bucharest: Ars Docendi, 2002.

¹² GRANASZTÓI, Olga: Veszedelmes olvasmányok – Erotikus illusztrációk a 18. századi francia irodalomban. Kossuth Kiadó Zrt, 2007. 196 s.

¹³ SUPUKA, Ján: Barokovo-rokoková záhrada Čákyovcov na Spiši. Životné prostredie. Ústav krajinnej ekológie SAV Bratislava, ročník 2000, číslo 5.

¹⁴ RAPAICS, Raymund: Magyar Kertek. A kertművészet Magyarországon. A Királyi Magya Egyetemi Nyomda 1940. 304 s., pozri aj Rotenstein Gottfried, Edler von: Reisen durch einen Teil vom Königreich Ungarn, seit dem J. 1763. U. o. X. 1783.

¹⁵ GRANASZTÓI, Olga: The New Sans Souci. Remembrance of a Garden of Szepesség, Hungarian review Volume II., No. 4.

¹⁶ Zachoval sa maďarský preklad s názvom Új Sans-Souci, avagy Gond nélkül-való Helynek rövid Le-írása, melyly Francia Nyelven G. Sz. M. által iratott: azt Magyarra pedig G. C. I. fordította. 1776, pozri Granasztói, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám a Rapaics, Raymund: Magyar Kertek. A kertművészet Magyarországon. A Királyi Magya Egyetemi Nyomda 1940. 304 s.

¹⁷ Iniciali patria pravdepodobne priateľovi rodiny, barónovi Capaunovi (Freiherr Baron von Capaun) pozri Granasztói,

Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000.

¹⁸ DEMKO, J. N.: Novum in Scepusio Sans-Souci sive locus absque curis. Lőcse. 1777.

¹⁹ Ujj Sans Soucinak, avagy gond nélkül való helynek rövid leírása..., melyet utoljára együgyű magyar versekben foglalt Dioszeghi Erdődy Lajos. Lőcse 1777.

²⁰ Prvýkrát spomenutý v korešpondencii Ferenc Kazinczyho, pozri GRANASZTÓI, Olga: The New Sans Souci. Remembrance of a Garden of Szepesség. Hungarian review Volume II., No. 4 a v Granasztói, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000.

²¹ Tamže.

²² DEMKO, J. N.: Novum in Scepusio Sans-Souci sive locus absque curis. Lőcse. 1777.

²³ RAPAICS, Raymund: Magyar Kertek. A kertművészet Magyarországon. A Királyi Magya Egyetemi Nyomda 1940. 304 s.

²⁴ PAJDUŠÁK, Matúš.: Smižany, Iľiašovce a Sans-souci. Nástin dejepisný. Knihtlačiareň D. Ferenc v Spišskej Novej Vsi 1925, 70 s. alebo PAJDUŠÁK, Mátýás: Schmögen, Spensdorf und Sans Souci. Lőcse, 1926. s. 27 – 28. Nákrés areálu obsahuje aj latinský preklad Tomáša Antala Sirmaiho.

²⁵ GRANASZTÓI, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám.

²⁶ Charakter Júlie Erdődy ako emancipovanej, osvietenej ženy avšak s trochu liberálnejšou morálkou opisuje Ferenc Kazinczy v KAZINCZY Ferenc: Kazinczy levelezés. Szerk. Váczy János. Bp. 1890. IX, 91, 243; XIX, 164., alebo KAZINCZY Ferenc: Az én életem. Bp. 1987. 9., pozri aj Granasztói, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám.

²⁷ Zábavy opisuje napríklad MEDŇANSKÁ, Irena: V dobe W. A. Mozarta. V Iľiašovskom letohrádku sa muzicívalo. In: Slovenský východ. roč. 1. č. 204/ 31. 8. 1991 s. 4, alebo DRAVECKÝ, Ján: Kapitoly zo života grófa Štefana Csákyho a jeho krásnej ženy Júlie. Sans souci. In: Spiš, Liptov, Orava roč. 3, č. 1, 1993, s. 13.

²⁸ Túto legendu spomína napríklad Eckhardt Sándor: De Sicambria à Sans Souci. Bp. 1943. 281., pozri GRANASZTÓI, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám a aj SUPUKA, Ján: Barokovo-rokoková záhrada Čákyovcov na Spiši. Životné prostredie. Ústav krajinnej ekológie SAV Bratislava, ročník 2000, číslo 5

²⁹ PAJDUŠÁK, Matúš.: Smižany, Iľiašovce a Sans-souci. Nástin dejepisný. Knihtlačiareň D. Ferenc v Spišskej Novej Vsi 1925, 70 s. a PAJDUŠÁK Mátýás: Schmögen, Spensdorf und Sans Souci. Lőcse 1926, s. 27 – 28.

³⁰ GRANASZTÓI, Olga: The New Sans Souci. Remembrance of a Garden of Szepesség, Hungarian review Volume II., No. 4.

³¹ Vo Vítázovciach (Vítézvágás), sídlo nazval Stephans Ruhe, Štefanov pokoj. Pozri GRANASZTÓI, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám.

³² ORSZÁGOS Levéltár, Csáky család P73. Fasc. 47 n. 32.

³³ ORSZÁGOS Levéltár, Csáky család P73. Fasc. 1 n. 15. a n. 19, Fasc. 10 n. 30. a n. 33., pozri Granasztói, Olga: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 1. szám

³⁴ PAJDUŠÁK, Matúš.: Smižany, Iľiašovce a Sans-souci. Nástin dejepisný. Knihtlačiareň D. Ferenc v Spišskej Novej Vsi 1925, 70 s., pozri aj SUPUKA, Ján: Barokovo-rokoková záhrada Čákyovcov na Spiši. Životné prostredie. Ústav krajinnej ekológie SAV Bratislava, ročník 2000, číslo 5 a TOMÁŠKO, Ivan: Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku. Veda 2004, s. 106 – 107.

³⁵ SUPUKA, Ján: Barokovo-rokoková záhrada Čákyovcov na Spiši. Životné prostredie. Ústav krajinnej ekológie SAV Bratislava, ročník 2000, číslo 5.

³⁶ STEINHÜBEL, Gejza: Slovenské parky

a záhrady. Osveta 1990, 140 s.

³⁷ SUPUKA, Ján: Barokovo-rokoková záhrada Čákyovcov na Spiši. Životné prostredie. Ústav krajinnej ekológie SAV Bratislava, ročník 2000, číslo 5.

³⁸ Podľa <http://sans-souci.webnode.sk/news/legenda/> text Štefan Mitro.

³⁹ Podľa webstránky občianskeho združenia <http://sans-souci.webnode.sk/o-nas/>

⁴⁰ Príspevky: GRANASZTÓI, Olga: Nové Sans Souci. Rekonštrukcia csákyovského letohrádku na základe súdobých literárnych súpisov a Mitro, Štefan: Letohrádk Sans Souci v Iľiašovciach In: Z Minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči, XV. ročník. Zostavil: Ivan Chalupecký. Levoča 2007.

⁴¹ Územný plán obce Iľiašovce. Obstarávateľ: obec Iľiašovce, odborný obstarávateľ RNDr. Eleonóra Weissová, hlavný riešiteľ Ing. arch. Lukáš Mihalko, architekt urbanista Ing. arch Ján Pastiran, Ing. arch. Martin Jaško, časť ekológia a životné prostredie Bc. Milan Barlog júl 2007.

⁴² Tamže.

⁴³ Tamže.

⁴⁴ Ústredný zoznam pamiatkového fondu, register nehnuteľných kultúrnych pamiatok

⁴⁵ STOCKMANN, Viliam: Vybrané kapitoly z dejín ochrany prírody na Slovensku v dvadsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia. Sans Souci. Informátor Archívu PÚ SR č. 39/2008, Archív PÚ SR Bratislava 2008, s. 4 – 6.

⁴⁶ Obsiahlu agendu tohto úradu týkajúcu sa lokality Sans Souci uvádza STOCKMANN, Viliam: Vybrané kapitoly z dejín ochrany prírody na Slovensku v dvadsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia. Sans Souci. Informátor Archívu PÚ SR č. 39/2008, Archív PÚ SR Bratislava 2008, s. 4 – 6.

⁴⁷ Tamže.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ STOCKMANN, Viliam: Vybrané kapitoly z dejín ochrany prírody na Slovensku v dvadsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia. Sans Souci. Informátor Archívu PÚ SR č. 39/2008, Archív PÚ SR Bratislava 2008, s. 4 – 6.

⁵⁰ KVASNICOVÁ, Magdaléna: Výskum a prezentácia architektonických pamiatok. ALFA, Architektonické listy Fakulty architektúry STU, 2011, roč. 16, č. 2, s. 14 – 23.